

І. Лучанінов,здобувач кафедри адміністративного та господарського права
Запорізького національного університету

МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ІСТОРІОГРАФІЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В УКРАЇНІ

Вступ. Науковий пошук у будь-якій сфері знань повинен починатися із підбору найбільш раціональних методів дослідження, вибору наукових підходів, які в сукупності складають методологію дослідження. Від правильно обраних методів дослідження залежить його тривалість та результативність. Особливе значення правильно підібрана методологія наукового пошуку має в юриспруденції, адже тут дослідник має справу не тільки з емпіричним матеріалом, але й зі складними теоретичними конструкціями – концепціями, теоріями, ідеологіями, на зміст яких та напрямом впливу на суспільні відносини впливає велика кількість об'єктивних та суб'єктивних чинників.

Не менше значення для правильного вибору напрямку та інструментарію наукового пошуку має історіографія, тобто історія дослідження того чи іншого правового явища чи процесу в юридичній доктрині.

Євроінтеграційні процеси в Україні були предметом дослідження багатьох дослідників, фахівців у сфері економіки, права, соціології та політології, а також інших гуманітарних наук. Значну увагу правовим засадам євроінтеграційних процесів приділяють і вчені-адміністративісти, тому аналіз їх здобутків є основою для подальших наукових пошуків.

Враховуючи вищевикладене, науковий аналіз методології дослідження та історіографії адміністративно-правового забезпечення євроінтеграцій-

них процесів в Україні є актуальним напрямом наукової роботи, а також має як теоретичне, так і практичне значення для сучасної доктрини адміністративного права.

Різним аспектам методології досліджень в юридичній науці приділяють увагу такі науковці як О. Ганьба та В. Мірошниченко в колективній публікації «Особливості сучасної методології правових наукових досліджень» [1], М. Кельман в статті «Методологія сучасного правознавства: становлення та основні напрями розвитку» [2], Н. Кушакова-Костицька в науковій публікації «Методологічні проблеми сучасних правових досліджень: об'єктивна необхідність чи суб'єктивна формальність» [3].

Крім того, методології наукових досліджень присвячуються окремі навчальні посібники [4] та підручники [5].

Проте, системний аналіз методології дослідження та історіографії адміністративно-правового забезпечення євроінтеграційних процесів в Україні ще не був предметом окремого дослідження, чим обґрунтовується необхідність його проведення.

Постановка завдання. Метою публікації є систематизація методології дослідження та історіографії адміністративно-правового забезпечення євроінтеграційних процесів в Україні.

Для підготовки та написання публікації використовуються філософські, загальнонаукові та спеціально-юридичні методи дослідження, серед

яких окрема увага приділена законам та прийомам діалектики, системному та структурно-функціональному методам. Також використовуються прийоми логічного методу, методи юридичної догматики та юридичного моделювання.

Результати дослідження. Методологія дослідження в юридичній науці має свої особливості, зумовлені тим, що право пронизує всі сфери суспільного життя, регулюючи фактично всі аспекти суспільних відносин. Завдяки цьому в юриспруденції науковці можуть використовувати увесь спектр наукових підходів, інструментарій як гуманітарних, так і природознавчих, точних наук.

Д.І. Голосніченко зазначає, що методологія дослідження в юридичній науці – «це не простий набір певних основоположних понять та категорій, не просто сукупність прийомів і методів. Це більш ємне поняття. Методологія є теоретичним обґрунтуванням доцільності застосування відповідних підходів і способів, які використовуються для проведення певного теоретико-юридичного дослідження, а також дібрана на науковій основі для означеної мети система прийомів і способів, тобто відповідних методів» [6, с. 10].

Таким чином, будь-яке дослідження необхідно починати з аналізу методології наукового пошуку – обґрунтування доцільності застосування конкретного методологічного інструментарію, враховуючи специфіку теми дослідження та поставлені цілі наукової роботи.

Відомий теоретик права П. Рабінович під методологію юридичної науки пропонує розуміти систему підходів і способів наукового дослідження, теоретичні засади їх використання при вивченні державно-правових явищ [7, с. 618]. Отже, методологія – це не тільки самі підходи та способи наукового пошуку, але й теоретичні засади їх застосування в контексті теми конкретного дослідження.

Дослідження правових явищ і процесів є складною працею, адже потребує аналізу всіх об'єктивних та суб'єктивних чинників, які впливають на зазначені явища та процеси. Саме тому в процесі дослідження адміністративно-правового механізму євроінтеграції необхідно в першу чергу використовувати закони та прийоми діалектики. Так, закон єдності та боротьби протилежностей проявляється у тому, що Україна, з одного боку, є протилежністю державам-членам ЄС, адже має ще достатньо низький рівень ВВП на душу населення, положення національного законодавства, які не відповідають стандартам ЄС, проблеми у сфері протидії корупції та забезпечення незалежності ЗМІ тощо. Проте, з іншого боку, уряд України поступово виконує всі вимоги, передбачені Угодою про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами з іншої, а також імплементує рекомендацій Європейської комісії, що наближує національне законодавство до стандартів ЄС, кінцевим результатом чого має стати єдність України з ЄС – набуття національною державою статусу повноправного члена ЄС.

Також в процесі функціонування адміністративно-правового механізму євроінтеграції проявляється закон переходу кількісних змін у якісні. Зокрема, кількість проведених євроінтеграційних реформ поступово трансформується в якість життя населення України, якість надання адміністративних послуг, якість публічного адміністрування, що здійснюється суб'єктами владних повноважень у всіх сферах суспільного життя, якість законодавства та юридичної практики тощо.

Крім того, в процесі дослідження адміністративно-правового механізму євроінтеграції доцільно застосовувати прийом «заперечення заперечення», який ще називають методом «адво-

ката диявола». Так, з початку суб'єкти пізнання заперечують можливість вступу України до ЄС найближчим часом через низку суб'єктивних та об'єктивних причин, проте в процесі наукового пошуку вчені спростовують, заперечують своє ж заперечення, наводячи обґрунтовані аргументи того, що Україна здатна досягти поставленої мети завдяки спланованим та раціональним реформам – адаптації національного законодавства та юридичної практики до стандартів ЄС, виконанню рекомендацій європейських інституцій.

В процесі дослідження адміністративно-правового забезпечення механізму євроінтеграції необхідно також застосовувати загальнофілософські принципи об'єктивності та історизму. Так, принцип історизму вимагає від дослідника враховувати всі історичні фактори, які впливали на євроінтеграційні процеси в певний історичний період, що пояснює чому деякі країни достатньо швидко пройшли шлях від статусу кандидата на вступ до ЄС до статусу повноправного члена ЄС, а інші довгі роки залишаються на цьому шляху в стані невизначеності.

Застосування принципу об'єктивності, в свою чергу, вимагає від дослідника використовувати лише об'єктивну, перевірену інформацію щодо процесів євроінтеграції – офіційні данні, надані інституціями ЄС, офіційну статистику, результати репрезентативних соціологічних досліджень щодо ставлення громадян до євроінтеграційних процесів та реформ тощо.

Блок загальнонаукових методів дослідження адміністративно-правового забезпечення євроінтеграційних процесів в Україні представлено в першу чергу прийомом логічного методу. Аналіз, синтез, дедукція та індукція є інструментами будь-якого наукового пошуку, адже саме вони дозволяють здійснювати аналітичну діяльність, виділяти важливі елементи та закономірності цілого та «бачити» ціле, маючи перед собою лише його розрізнені елементи.

Не менше значення для ефективного наукового аналізу сучасного стану адміністративно-правового механізму забезпечення євроінтеграційних процесів має системний та структурно-функціональний методи. Перший дозволяє визначити місце євроінтеграційного механізму в механізмі національної держави та механізмі правового регулювання, системі права та правовій системі певної держави. Другий дозволяє дослідити всю складну структуру адміністративно-правового механізму євроінтеграції та визначити функції кожного з його елементів у взаємодії та взаємозв'язку.

Важливу роль в процесі даного дослідження відіграють методи соціології та статистики. Так, в рамках соціологічного методу доцільно застосовувати всі чотири методи емпіричних соціологічних досліджень: аналіз документів, спостереження, опитування (анкетування та інтерв'ювання) і соціальний експеримент. Соціологічні опитування повинні носити систематичний та всеохоплюючий характер з метою забезпечення їх репрезентативності та формування реальної картини ставлення громадян до різних напрямів євроінтеграційних реформ та євроінтеграції в цілому.

Так, після широкомасштабного вторгнення російських військ в Україну частка тих, хто вважає, що події в державі розвиваються у правильному напрямі, істотно зросла порівняно з «довоєнними» показниками. За даними опитування, що проводилося Центром Разумкова у вересні-жовтні 2022 року, 51% респондентів вважають, що події в Україні розвиваються у правильному напрямі, і лише 28% – що в неправильному. Примітно, якщо серед тих, хто на можливі референдумі проголосував би за вступ до Європейського Союзу, 55% відповідають, що події розвиваються в правильному напрямі, і лише 26% – що в неправильному, то серед тих, хто голосував би проти вступу, біль-

шість вважає, що події розвиваються в неправильному напрямі (відповідно 28% і 53%).

Також згідно із останніми дослідженнями Центру Разумкова, порівняно з 2020 роком в Україні істотно зросла частка тих, хто довіряє Європейському Союзу (з 43% до 76%). Європейському Союзу довіряє більшість опитаних у всіх регіонах, хоча на Сході дещо менше (57%), ніж в інших регіонах (від 76% до 85%). Крім того, порівняно з 2020 роком в Україні зріс рівень довіри до НАТО (з 31,5% до 67%).

Обираючи між двома моделями суспільного розвитку – європейською та російською, 70% віддають перевагу європейській моделі, лише 0,5% – російській (у 2017 році ці показники становили відповідно 58% і 4%. Частка прихильників європейської моделі істотно вища у Західному та Центральному регіонах (відповідно 82,5% і 76,5%), тоді як на Сході вони становлять 53% опитаних, а на Півдні – 45%. Однак, частка прихильників російської моделі є вкрай низькою у всіх регіонах (від 0,2% до 1%) [8].

Формування та аналіз статистики є ключовим інструментом визначення ступеня ефективності євроінтеграційних процесів в цілому та їх адміністративно-правового забезпечення зокрема. Основними є економічні та демографічні показники – розмір ВВП, частка ВВП на душу населення, прожитковий мінімум та середня заробітна плата, кількість працюючих за різними категоріями професій, самозайнятих та безробітних громадян. Всі названі показники необхідно поступово доводити до європейських стандартів, що є однією з ключових умов позитивного голосування за членство країни в ЄС.

На окрему увагу заслуговують спеціально-юридичні методи дослідження. Так, методи порівняльного правознавства дозволяють дослідити досвід зарубіжних країн у сфері євроінтеграційних процесів. Так, для наці-

ональної юридичної доктрини надзвичайно важливим є дослідження досвіду євроінтеграції пострадянських правових систем, які подолали нав'язані тоталітарною системою стереотипи та зуміли в стислі строки адаптувати національне законодавство та юридичну практику до права ЄС. Не менш важливим є дослідження євроінтеграційних процесів в тих країнах, які разом з Україною проходять шлях до набуття статусу повноправного члена ЄС.

Із переліку спеціально-юридичних методів дослідження окремо слід виділити метод юридичної догматики, який по суті є різновидом загальнонаукового аксіоматичного методу дослідження. У сфері європейської інтеграції правовими догмами, зокрема, є основні правові цінності ЄС – Повага до людської гідності, Свобода, Демократія, Рівність, Верховенство права, Повага до прав людини в цілому. Також правовими аксіомами ЄС є Свобода переміщення осіб, товарів, послуг та капіталів в рамках кордонів ЄС, що реалізується у формі фактичної відсутності внутрішніх кордонів між державами-членами ЄС.

Також в процесі дослідження сучасного стану та перспективних напрямів удосконалення адміністративно-правового забезпечення євроінтеграції в Україні необхідно активно застосовувати метод юридичного моделювання. Останній дозволяє сформувати (змодельовати) оптимальну модель адміністративно-правового механізму євроінтеграції та сформулювати конкретні пропозиції щодо удосконалення національного законодавства та юридичної практики.

Крім перелічених методів, з метою всебічного дослідження адміністративно-правового забезпечення євроінтеграційних процесів в Україні, пропонується застосовувати синергетичний метод.

Як зазначають науковці, істотна відмінність синергетики від інших традиційних методів наукового пізнання

полягає в тому, що вона, вивчаючи складні системні утворення, досліджує не сутність складових частин (елементів) цих систем (що є змістом класичного наукового аналізу), а, насамперед, характер системних зв'язків між цими елементами. Такий підхід дає незвичайні результати, головним із яких, вочевидь, є відкриття універсальних закономірностей, однаково властивих усім системним утворенням незалежно від рівня складності їх елементів: фізичних, хімічних, біологічних, екологічних, психологічних, соціальних, технічних. Така універсальність, ізоморфність законів синергетики поступово сприяє формуванню мови загальнонаукового, міждисциплінарного рівня, що дає змогу краще розуміти один одного представникам точних і гуманітарних наук: фізику й соціологу, техніку та юристу [9, с. 76].

Таким чином, застосування синергетичного методу дозволяє встановити міждисциплінарні зв'язки та загальні закономірності розвитку складних систем, до яких, безумовно, відноситься і адміністративно-правовий механізм євроінтеграції.

Предметом вивчення синергетики, на думку науковців, можуть бути тільки системи, тобто сукупності елементів, що мають внутрішні (внутрішньосистемні) зв'язки. Відомо, що всі правові явища можна представити як елементи єдиної правової системи. Під нею розуміють сукупність взаємозалежних юридичних засобів (явищ), які здійснюють регулятивно-організаційний і стабілізаційний вплив на суспільні відносини, поведінку людей. Конкретна правова система є невід'ємним атрибутом держави. Сьогодні можна виділити близько двохсот національних правових систем, що перебувають на різних рівнях (етапах) свого розвитку. Щоб у системі спостерігалися синергетичні закономірності, вона має бути достатньо складною. Звісно, явище самоорганізації (утворення структур)

можна спостерігати тільки в системах із досить великою кількістю елементів (інакше нічому буде брати участь у процесах структуризації на «макрорівні»). При цьому досліджувана система повинна мати достатню складність саме на рівні (у «фазі») правових явищ. Тобто елементи системи, що беруть участь в утворенні структур, мають бути правовими феноменами, описаними юридичними термінами. Відомо, що елементами правової системи є: позитивне право, правотворчість, правовідносини, правосуддя, правове регулювання, правові інституції, правосвідомість тощо. Кожний із цих елементів є правовим явищем і, у свою чергу, складним системним утворенням. Водночас слід мати на увазі, що вичерпний перелік елементів правової системи юридичною наукою не сформовано, оскільки відсутні чіткі критерії приналежності до неї тих чи інших соціальних явищ. Таким чином, вивчення правової системи з позицій синергетики дасть змогу не тільки встановити закономірності її самоорганізації, а й, насамперед, чіткіше усвідомити сутність її елементів як результату і чинників її розвитку [9, с. 77-78].

Методологія дослідження не буде повною без аналізу історіографії досліджуваного питання, адже праці науковців різних періодів розвитку національної правової системи є фундаментом для подальших наукових пошуків.

Окремим питанням адміністративно-правового забезпечення євроінтеграції науковці останнім часом приділяють значну увагу, теми дисертаційних досліджень, наукових публікацій часто закінчуються словами – «в умовах євроінтеграційних процесів» або «в контексті євроінтеграції». В таких роботах різним аспектам євроінтеграції приділяється один із підрозділів роботи.

Із останніх наукових праць, присвячених безпосередньо адаптації національного законодавства до права

ЄС, правовим засадам євроінтеграції, слід виділити роботи М. Федунь «Адаптація законодавства України до стандартів Європейського Союзу у сфері поводження з відходами» [10], О. Чорномаз «Проблеми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» [11], Г. Савенко «Адміністративно-правове забезпечення євроінтеграційних процесів в екологічній сфері України» [12], Б. Мельниченко «Публічне управління в Україні в умовах євроінтеграції: адміністративно-правовий вимір» [13], О. Дорогіх «Правові засади європейської інтеграції України» [14].

Також слід звернути увагу на роботи, присвячені безпосередньо праву Європейського Союзу, які почали з'являтися більшою мірою в кінці 90-их років XX століття та на початку 2000-их. Так, одним із перших на українську мову у 1998 році був перекладений підручник «Право Європейського Союзу», який підготував Алан Татам [15].

Міжнародно-правовий аналіз джерел права Європейського Союзу провів в своєму дисертаційному дослідженні О. Москаленко [16]. Поняття «acquis communautaire» у праві Європейського Союзу розкрив Р. Петров [17].

В подальшому, у другому десятиріччі XXI століття відмічається наступна хвиля досліджень права та інституцій ЄС. Так, загальним принципом права як джерелам права Європейського Союзу присвятила свою наукову публікацію О. Стрельцова [18]. Історії і засадам функціонування Європейського Союзу присвятили свою роботу В. Копійка та Т. Шинкаренко [19]. В їх роботі, зокрема, висвітлено інтеграційні процеси у Європі починаючи з перших повоєнних років і завершуючи початком XXI ст., а також проаналізовано сучасний стан європейської інтеграції.

Різним аспектам європейської інтеграції присвятили свою працю М. Макаренко, Л. Хомутенко та

І. Д'яконова [20]. В їх колективній публікації проаналізовано сутність ідеї європейської інтеграції, її еволюція протягом століть; досліджено ключові теорії та концепції європейської інтеграції, проведено їх змістовне зіставлення; розглянуто передумови й історію розвитку Європейського Союзу, процес поглиблення та розширення європейської інтеграції, сучасні тенденції розвитку; висвітлено характерні риси правової системи ЄС, головні інститути ЄС, їхні функції, повноваження та механізми взаємодії в рамках загальної інституціональної системи; проаналізовано засади спільних політик ЄС, особливості державних моделей ЄС, їх спільні та відмінні риси; висвітлено також особливості соціально-економічних відносин України та ЄС, а також можливості реалізації євроінтеграційних прагнень України.

На увагу також заслуговує монографія Ю. Палагнюк на тему «Державна євроінтеграційна політика України: теорія, методологія, механізми» [21].

Для проведення змістовного дослідження адміністративно-правового механізму євроінтеграції важливим є ознайомлення із першоджерелами права Європейського Союзу. Значну роботу щодо систематизації актів ЄС провів В. Муравйов, опублікувавши працю «Європейський Союз. Консолідовані Договори» [22]. Фундаментальну збірку «Конституційні акти Європейського Союзу» підготували Г. Друзенко та Т. Качка [23].

В рамках даної публікації, враховуючи вимоги до загального обсягу наукових статей, неможливо окреслити всю історіографію євроінтеграційних процесів та їх правового забезпечення, тому це питання необхідно детально розглянути в рамках окремого дослідження.

Висновки. Проведений аналіз методології дослідження та історіографії адміністративно-правового забезпечення євроінтеграційних про-

цесів в Україні дозволяє зробити висновок про те, що в національній доктрині адміністративного права відсутнє окреме дослідження адміністративно-правового забезпечення євроінтеграційних процесів в Україні на сучасному етапі її розвитку, що обумовлює теоретичну та практичну значимість проведення такої наукової роботи.

Встановлено, що під час такого дослідження необхідно використовувати закони діалектики як універсального філософського методу, а також прийоми логічного методу, системний та структурно-функціональний методи, метод порівняння, методи соціології та статистики. Із спеціально-юридичних методів дослідження сучасного стану та напрямів удосконалення адміністративно-правового механізму євроінтеграції слід застосовувати методи юридичної догматики та юридичного моделювання, а також методи порівняльного правознавства.

В процесі дослідження євроінтеграційних процесів та їх адміністративно-правового забезпечення доцільно активно використовувати синергетичний метод, який дозволяє розглядати адміністративно-правовий механізм євроінтеграції як складну систему, функціонування кожного елементу якої спрямовано на досягнення основної мети – набуття Україною статусу повноправного члена ЄС.

В загальних рисах проаналізовано історіографію адміністративно-правового забезпечення євроінтеграційних процесів та зроблено висновок про необхідність окремого детального дослідження даного питання, враховуючи великий масив досліджень, присвячених праву ЄС, адаптації національного законодавства до *acquis communautaire*, а також зростаючий інтерес науковців до окремих питань правового забезпечення євроінтеграції.

Перспективність подальшого дослідження даної тематики обумовлена також необхідністю узагальнення зарубіжного досвіду адміністратив-

но-правового забезпечення євроінтеграційних процесів.

В науковій публікації досліджується історіографія та методологія дослідження адміністративно-правового забезпечення євроінтеграційних процесів в Україні. Систематизовано наукові праці, присвячені праву ЄС, питанням євроінтеграції, адаптації національного законодавства до права ЄС, публічному адмініструванню у сфері євроінтеграції, взаємодії національних суб'єктів владних повноважень з інституціями ЄС тощо.

Акцентовано увагу на фактичній відсутності окремого дослідження адміністративно-правового забезпечення євроінтеграційних процесів на сучасному етапі розвитку української держави, що обумовлює теоретичну та практичну значимість проведення такої наукової роботи.

Систематизовано методи дослідження адміністративно-правового забезпечення євроінтеграційних процесів в Україні. Встановлено, що під час такого дослідження необхідно використовувати такі відомі закони діалектики як єдність та боротьба протилежностей, перехід кількісних змін у якісні, а також прийом заперечення заперечення. Також доцільно застосовувати загальнонаукові методи: прийоми логічного методу (аналіз, синтез, дедукція та індукція), системний метод, метод порівняння, структурно-функціональний метод. Із спеціально-юридичних методів найбільш ефективними для дослідження сучасного стану та напрямів удосконалення адміністративно-правового механізму євроінтеграції названо методи юридичної догматики та юридичного моделювання, а також метод компаративістики.

Пропонується в процесі дослідження євроінтеграційних проце-

сів та їх адміністративно-правового забезпечення активно використовувати синергетичний метод, який дозволяє розглядати адміністративно-правовий механізм євроінтеграції як складну систему, функціонування кожного елемента якої спрямовано на досягнення основної мети – набуття Україною статусу повноправного члена ЄС.

Вказується на перспективність подальшого дослідження даної тематики, а саме дослідження зарубіжного досвіду адміністративно-правового забезпечення євроінтеграційних процесів.

Ключові слова: історіографія, методологія, діалектика, соціологія, компаративістика, систематизація, аналіз, юридична догматика, юридичне моделювання.

Luchaninov I. The research methodology and historiography of administrative and legal support of European integration processes in Ukraine

The scientific publication is devoted to the historiography and research methodology of administrative and legal support of European integration processes in Ukraine. Scientific works devoted to EU law, issues of European integration, adaptation of national legislation to EU law, public administration in the field of European integration, interaction of national authorities with EU institutions are systematized.

Attention is focused on the lack of a separate study of the administrative and legal support of European integration processes in Ukraine, which determines the theoretical and practical significance of conducting such a scientific work.

Research methods of administrative and legal support of European integration processes in Ukraine are systematized. It was established that during such research it is necessary to

use such well-known laws of dialectics as the unity and struggle of opposites, the transition of quantitative changes into qualitative ones, as well as the technique of negation of negation. It is also advisable to apply general scientific methods: techniques of the logical method (analysis, synthesis, deduction and induction), system method, comparison method, structural-functional method. Of the special legal methods, the methods of legal dogmatics and legal modeling, as well as the method of comparative jurisprudence, were named as the most effective for researching the current state and directions for improvement of the administrative-legal mechanism of European integration.

It is proposed to actively use the synergistic method in the process of researching European integration processes and their administrative and legal support, which allows considering the administrative and legal mechanism of European integration as a complex system, the functioning of each element of which is aimed at achieving the main goal – Ukraine's acquisition of the status of a full member of the EU.

The perspective of further research on this topic is indicated, namely the study of foreign experience of administrative and legal support of European integration processes.

Key words: historiography, methodology, dialectics, sociology, comparative studies, systematization, analysis, legal dogmatics, legal modeling.

Література

1. Ганьба О.Б., Мірошніченко В.І. Особливості сучасної методології правових наукових досліджень. Парадигма пізнання: гуманітарні питання. 2016. № 2 (13). С. 1-13.
2. Кельман М. Методологія сучасного правознавства: становлення та основні напрями розвитку. Психологія і суспільство. 2015. № 4. С. 33-46.
3. Кушакова-Костицька Н.В. Методологічні проблеми сучасних правових

досліджень: об'єктивна необхідність чи суб'єктивна формальність. Філософські та методологічні проблеми права. 2013. № 1-2. С. 23-31.

4. Каламбет С.В., Іванов С.І., Півняк Ю.В. Методологія наукових досліджень: навч. посіб. Дніпро: Вид-во Маковецький, 2015. 191 с.

5. Данильян О.Г., Дзьобань О.П. Методологія наукових досліджень: підручник. Харків: Право, 2019. 368 с.

6. Голосніченко Д.І. Теорія Повноважень: вітчизняний та зарубіжний досвід їх формування: монографія. К.: Г.А.М., 2009. 356 с.

7. Рабінович П.М. Методологія юридичної науки. Юридична енциклопедія: в 6 т.; голова редкол. Ю.С. Шемшученко. К.: Вид-во Українська енциклопедія імені М.П. Бажана, 1998-2004. Т. 3: К-М. 2001. 789 с.

8. Оцінка громадянами ситуації в країні, довіра до соціальних інститутів, політико-ідеологічні орієнтації громадян України в умовах російської агресії (вересень – жовтень 2022 р.). Разумков Центр. Режим доступу: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-gromadianamy-sytuatsii-v-kraini-dovira-do-sotsialnykh-institutiv-politykoideologichni-orientatsii-gromadian-ukrainy-v-umovakh-rosiiskoi-agresii-veresen-zhovten-2022r> (дата звернення: 11.12.2022).

9. Орлов Ю.Ю., Джужа О.М., Орлова О.Ю. Синергетика та пізнання правових явищ. Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. 2014. № 1. С. 75-90.

10. Федунь М. Адаптація законодавства України до стандартів Європейського Союзу у сфері поводження з відходами. Вісник Львівського університету. Серія: Міжнародні відносини. 2014. Вип. 36(2). С. 191-199. Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/VLNU_Mv_2014_36\(2\)_23](http://nbuv.gov.ua/UJRN/VLNU_Mv_2014_36(2)_23)

11. Черномаз О.Б. Проблеми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Юридичні науки. 2016. № 845. С. 188-192. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/upulprn_2016_845_31

12. Савенко Г.В. Адміністративно-правове забезпечення євроінтеграційних процесів в екологічній сфері України:

автореф. дис. ... кандидата юридичних наук 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право»; Національний університет біоресурсів і природокористування України. К., 2018. 24 с.

13. Мельниченко Б.Б. Публічне управління в Україні в умовах євроінтеграції: адміністративно-правовий вимір: монографія; ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна академія управління персоналом». Львів: Вид-во Львівської політехніки, 2019. 371 с.

14. Дорогіх О.М. Правові засади європейської інтеграції України. Сучасні проблеми розвитку права та економіки в інноваційному суспільстві: зб. наук. праць за матеріалами Міжнародної науково-практичної конференції. 20 березня 2020 р. Велико-Тирново, Болгарія: ACCESS PRESS, 2020. С. 54-63.

15. Татам Алан. Право Європейського Союзу: підручник для студентів вищих навчальних закладів; переклад з англійської. К.: «Абрис», 1998. 424 с.

16. Москаленко О.М. Джерела права Європейського Союзу (міжнародно-правовий аналіз): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.11 «Міжнародне право»; Інститут законодавства Верховної Ради України. К., 2006. 17 с.

17. Петров Р.А. Поняття «acquis communautaire» у праві Європейського Союзу. Право України. 2003. № 9. С. 142-146.

18. Стрельцова О.В. Загальні принципи права як джерело права Європейського Союзу. Альманах права. 2012. Вип. 3. С. 265-269.

19. Копійка В., Шинкаренко Т. Європейський Союз. Історія і засади функціонування: навч. посіб. 2-е вид. К. Знання. 2012. 759 с.

20. Макаренко М.І., Хомутенко Л.І., Д'яконова І.І. Європейська інтеграція: навч. посіб. К.: «Центр учбової літератури». 2014. 344 с.

21. Палагнюк Ю.В. Державна євроінтеграційна політика України: теорія, методологія, механізми: монографія. Миколаїв: Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2014. 392 с.

22. Муравйов В.І. Європейський Союз. Консолідовані Договори. К.: Port-Royal, 1999. 206 с.

23. Друзенко Г., Качка Т. Конституційні акти Європейського Союзу. Частина I. К.: Юстиніан, 2005. 512 с.

